

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філософських наук, старшого дослідника,
доцента кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Туренка Віталія Едуардовича

на дисертацію **Вселени Олександрівни Крилової**
на тему *«Феномен харизми в бутті людини та спільноти»*,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за
спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Актуальність дослідження феномену харизми зумовлена його значущістю як для розуміння особистісного буття людини, так і для функціонування спільнот у сучасному соціумі. Харизма як екзистенціальний шарм і внутрішня сила має здатність не лише притягувати увагу та впливати на інших, але й об'єднувати людей у процесі співтворчості, надихаючи їх на досягнення спільних цілей. У часи глибоких суспільних трансформацій, що супроводжуються кризами і пошуками нових ідентичностей, роль харизми стає ключовою для консолідації спільнот, підвищення стійкості суспільства та зміцнення його суб'єктності. Особливої актуальності ця тема набуває для України, яка сьогодні переживає період повномасштабної агресії з боку росії та викликаного цим пошуку нових духовних і соціальних орієнтирів. В умовах боротьби за свободу і відновлення національної ідентичності гуманістичні харизматичні лідери можуть не лише надихати, але й надавати чіткі духовні орієнтири, формуючи світоглядні цінності, необхідні для стабільності та розвитку суспільства.

Водночас феномен харизми зазнає значних трансформацій, зокрема через поширення імітаційних проявів, що стають інструментами маніпуляцій та соціального впливу. Сучасні технології набуття харизми, спрямовані на швидке досягнення успіху через маніпулятивні прийоми, спрощують її сутність і позбавляють глибинної екзистенційної наповненості. Це створює загрозу знецінення автентичних проявів харизми, яка полягає у щирості, духовній глибині та здатності до діалогу. У цьому контексті особливого

значення набуває комплексне дослідження феномену харизми, що дозволяє виявити її дійсні та імітаційні форми, розкрити екзистенціальні, світоглядні та соціокультурні основи, а також визначити критерії її конструктивності. Таким чином, дослідження феномену харизми не лише сприяє глибшому розумінню природи особистості та спільноти, але й забезпечує формування методологічних і практичних засад для підтримки гуманістичних та креативних проявів харизми у суспільстві.

Відповідно **об'єктом представленого дисертаційного дослідження**, Вселена Олександрівна визначає соціальне буття людини у його цілісності й, одночасно, неоднозначності, плюральності та суперечливості, а **предметом** дисертаційної розвідки є харизма в бутті людини і спільноти.

У *«Розділі 1: Теоретико-методологічні основи дослідження»* розкривається аналіз теоретичних засад і методологічних підходів до вивчення феномену харизми. Так, у підрозділі 1.1 розглянуто історію осмислення харизми в філософії та сучасному науковому дискурсі, зокрема еволюцію поняття від античності до сучасних концепцій, а у підрозділі 1.2 визначено ключові поняття, що складають основу дослідження, та представлено методологічну стратегію, яка базується на метаантропологічному підході. Особливу увагу приділено метаантропології харизми як новій методологічній стратегії, описаній у підрозділі 1.3 яка дозволяє комплексно аналізувати дійсні та імітаційні прояви харизми як у людини, так і в спільноті.

У свою чергу, *«Розділ 2: Харизма як цілісність людини і спільноти»* зосереджений на вивченні структурних аспектів харизми, її внутрішніх і зовнішніх вимірів, а також світоглядних та екзистенціально-комунікативних основ. У ньому досліджується харизма як цілісність буття людини та спільноти, а також її прояви у вигляді фізичної привабливості (зовнішньої харизми) та глибинних особистісних якостей (внутрішньої харизми). Розглядаються цінності, устремління та цілі харизматичної особистості, що визначають її світогляд та соціальну значущість. Увагу акцентовано на взаємодії харизми з красою, геніальністю, а також гендерними аспектами,

зокрема соціокультурними стереотипами та архетипами. Особливо підкреслюються відмінності між конструктивною (гуманістичною) та деструктивною (маніпулятивною) харизмою, а також між дійсною та імітаційною формами цього феномену.

Дисертантка у **«Розділі 3: Вияви харизми інтелектуалів у сучасному соціокультурному просторі»** аналізує роль харизматичних особистостей у сфері науки, освіти та медіа, а також феномен академічної харизми вченого та його здатність через тексти впливати на суспільство та професійні спільноти. В цій частині роботи авторка розглядає харизму викладача університету, яка проявляється в педагогічній діяльності та формуванні критичного мислення студентів. Також досліджується харизма експерта як чинника його професійної ефективності. Увага приділяється актуальності медійної харизми, яка формується через екранний образ та сучасні мистецтва, а також її впливу на соціальні процеси.

Водночас **«Розділ 4: Харизма люблячої пари та сім'ї»** присвячено дослідженню феномену харизматичної єдності у взаєминах між чоловіком і жінкою, а також ролі сім'ї у підтримці та актуалізації харизми її членів. Вивчається феномен подвійної харизми, який виникає у гармонійних стосунках пари, де партнери об'єднують свої творчі та життєві досягнення. Аналізуються умови, що сприяють формуванню харизматичної єдності, такі як спільність цінностей, цілей та інтересів. Окрему увагу приділено впливу маніпулятивних практик на руйнування індивідуальної та парної харизми, а також шляхам їх подолання. Розглядається місія пари та сім'ї як фактор, що об'єднує їх зусилля у суспільному житті.

Нарешті, **«Розділ 5: Харизма лідерів і спільнот»** фокусується на ролі харизматичного лідерства у формуванні та розвитку спільнот. Розкривається феномен харизматичного лідера в різних типах суспільств – авторитарному, тоталітарному та демократичному – з акцентом на його конструктивні та деструктивні прояви. Особлива увага приділена харизматичному лідерству у професійних колективах, де лідер сприяє розвитку творчого потенціалу своїх

послідовників, підтримуючи дух співтворчості. Висвітлено значення гуманістичного лідерства, яке сприяє єдності та ефективності спільнот, одночасно протиставляючись тоталітарним і маніпулятивним формам харизми.

Особливої уваги заслуговує, безперечно, новизна отриманих результатів дисертантки. Зокрема Вселена Олександрівна обґрунтовує «необхідність нового методологічного підходу – метаантропології харизми, який дозволяє комплексно і системно осягнути цей феномен не лише у поведінкових, а й у екзистенціально-світоглядних вимірах буття людини та спільноти. Метаантропологія харизми – методологічна стратегія, що системно досліджує феномени дійсної та імітаційної харизми людини, пари та спільноти, їх екзистенціальні, світоглядні, соціокультурні аспекти й потенції у буденному, граничному і метаграничному вимірах буття людини. В цих вимірах виокремлюються екзистенціально-тілесний, екзистенціально-особистісний та екзистенціально-комунікативний типи харизми людини, яким певною мірою відповідають буденний, особистісний та філософський типи світогляду. В координатах даного підходу харизма особистості може розвиватися до цілісності тілесності, душевності й духовності, що породжує конструктивний екзистенціальний шарм і співтворчу екзистенціальну комунікацію» (с.32-33), а також те, що авторка доводить релевантність понять «дійсної та імітаційної харизми людини. Визначено, що імітаційна харизма демонструє особистісну нецілісність й виражає відмову людини від щирості заради раціональної прорахованості, маніпуляції замість актуалізації, що дає відчуття безпеки і влади над собою та Іншим. Імітаційна харизма виступає вдаваним, технологічним екзистенціальним шармом, який не надихає послідовників, а маніпулює ними та контролює їх. Дійсна харизма людини, у конструктивних її проявах, розкривається у сміливості бути собою і виступає таким проявом екзистенціального шарму людини і спільноти, що характеризується цілісністю, органічністю, щирістю та відкритістю до діалогу» (с.34-35).

Також окремо слід відзначити про джерела, які були використані при написанні дисертації. Наявний та опрацьований список літератури свідчить про глибокий міждисциплінарний підхід до аналізу феномену харизми, включаючи соціально-філософський, психологічний, культурологічний, історичний та антропологічний аспекти. Серед джерел виокремлюються класичні праці, такі як роботи Макса Вебера, Еріха Фромма, Карла Юнга, Ганни Арендт, які формують теоретичну основу дослідження. Водночас сучасні джерела, зокрема праці Браяна Басса, Рональда Рігго та інших, підкреслюють актуальність аналізу харизми в контексті організаційного лідерства, соціальної психології та нових медіа. Включення праць українських дослідників свідчить про врахування національного контексту в розгляді феномену. Особливо важливою є присутність джерел, які відображають гендерний аспект, наприклад, роботи Симони де Бовуар та Юлії Крістевої, що дозволяють глибше осмислити питання жіночої харизми та її проявів у соціокультурному просторі.

Теоретичне значення дисертації полягає у розширенні наукового розуміння феномену харизми через метаантропологічний підхід, що дозволяє інтегрувати екзистенційні, соціокультурні та психологічні аспекти цього явища. Робота вносить вклад у розробку теоретичних основ дослідження харизматичної особистості, її впливу на спільноти та соціальні процеси, а також уточнює понятійний апарат, пропонуючи нові методологічні підходи до аналізу харизми. Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування отриманих результатів у сфері соціального управління, освіти, психології, медіа та лідерства. Розроблені в дисертації рекомендації можуть бути корисними для підвищення ефективності комунікації лідерів, удосконалення навчальних практик, розвитку командної роботи, а також для аналізу впливу медіа і цифрових технологій на формування харизми. Зокрема, результати дослідження можуть бути впроваджені у навчальні програми для формування харизматичних якостей у майбутніх фахівців.

Втім, можемо зауважити, що загальне позитивне враження і висока оцінка представленої дисертаційної роботи не знімає ряду *побажань та зауважень*, реалізація яких, на нашу думку, покращила б рукопис кваліфікаційної праці та обґрунтованість тих позицій, які виносяться дисертанткою на захист. Зокрема:

1. Вже в актуальності самої роботи (с.24) читаємо: «Харизма людини як екзистенціальний шарм і внутрішня сила дає їй можливість притягувати увагу, впливати, актуалізовувати інших у співтворчості або маніпулювати ними, змінюючи при цьому, навіть хід історії». На нашу думку, слід уточнити, чи всі автори сучасного дискурсу згодні з тим, що харизма має неодмінно маніпулятивний потенціал. Було б доречно додати посилання на джерела, які це підтверджують, або розширити аргументацію.

2. Зважаючи на те, що авторка пропонує власний методологічний проєкт осмислення буття людини і суспільства – «метаантропологія харизми» і виділяє його види – «конструктивну і деструктивну» та «дійсну і імітаційну», постає логічним питання: а чи можливо тут як першій класифікації, а особливо в другій виділити ще один вид, адже метаантропологія як методологія, напрям і школу, яку розвиває Н.В. Хамітов трактується насамперед як теорія буденного, граничного і метакричного буття людини?

3. У підрозділах 4.3. і 4.4. авторка зосереджує увагу на двох протилежних аспектах в контексті існування харизми у любові, а саме .3. спільності інтересів, цілей та цінностей як умова харизматичної єдності особистостей (с.292-303) та маніпуляції як шлях до згасання індивідуальної і подвійної/парної харизми чоловіка та жінки й можливості виходу за її межі (с.303-319). Чи лише виключно цим обмежується конструктивний і деструктивний шлях існування «подвійної харизми» (поняття дисертантки)?

4. Дисертантка у Розділі 5 розглядаючи харизму спільнот виділяє конструктивну і групову харизму (с.339-340), при цьому явно мова йде про певне невелике об'єднання людей. Виникає уточнююче питання: чи можемо ми говорити (в теоретичному і/або практичному аспектах) про харизму у

народів, етносів, чи націй на певному історичному етапі розвитку людства, адже часто говорять, що приклад того чи іншого народу, або нації надихав інші на певні подвиги чи відповідні дії?

Попри це, зазначені зауваження і уточнення не впливають суттєво на позитивну та високу оцінку дисертаційної роботи В.О. Крилової, а можуть слугувати орієнтирами для подальших наукових напрацювань здобувачки у сфері соціальної філософії та філософської антропології.

Рецензована праця виконана на високому фаховому рівні, відчувається самостійність та грамотність дослідника. Дисертаційна робота Вселени Крилової виразно розкриває тему дослідження, досягає поставленої мети та виконує означені здобувачкою завдання. Кваліфікаційна праця має вагому наукову новизну і прагне вирішити одну з вузлових проблем сучасної соціальної філософії, а тому можна засвідчити про високий рівень оволодіння В.О. Криловою методологію наукової діяльності, що розкривається як у розлогодному діапазоні методологічної стратегії, так і на рівні дослідницької культури її застосування.

Реферат і рукопис роботи відповідають чинним нормативно-правовим актам МОН України до докторських дисертацій, основний зміст представленої кваліфікаційної праці оприлюднений у 3 статтях (у співавторстві) у виданнях, які індексуються у Web of Science, 21 – у фахових виданнях України та зарубіжних фахових виданнях (2 у співавторстві, 6 з-поміж яких внесені до міжнародних наукометричних баз), 8 тез виступів на наукових конференціях місцевого, всеукраїнського та міжнародного рівнів. Загалом, слід визнати, що публікаціям дисертантки притаманний високий науковий рівень, системна всебічність та аргументаційна переконливість.

Аналіз рукопису дисертаційної роботи, реферату та переліку опублікованих наукових праць В.О. Крилової надає підстави зробити наступний висновок: дисертація **«Феномен харизми в бутті людини та спільноти»** за актуальністю, глибиною, обсягом та оформленням, повнотою викладу її ключових положень та результатів у відповідних публікаціях

повністю відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. №261, Порядку присудження і позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів від 17 листопада 2021 р. № 1197, а її авторка – **Крилова Вселена Олександрівна** – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, старший дослідник,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

В.Е. Туренко

Підпис
Вчений секретар
КАРАУ
05.

